

„ÉN LÁTTAM PÁRIST ÉS NEM LÁTTAM SEMMIT” – ADY ENDRE, KASSÁK LAJOS ÉS A MAGYAR AVANTGÁRD FRANCIA FORRÁSVIDÉKE

„Eiffel-torony egeket alátámasztó
korunk vasból font gerince
te idegeneket ámulatba ejtő
emlékezz
emlékezz rám sokáig.”

(Kassák Lajos: Párizs, 1961)

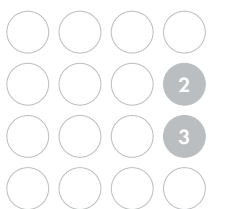
Kassák Lajos a magyar avantgárd irodalom és képzőművészet talán legmeghatározóbb művésze és mozgalomszervezője volt.¹ Az első világháború alatt létrehozott, majd a két világháború közötti évtizedekben szinte megszakítás nélkül kiadott, radikális művészetet hirdető folyóiratai (A Tett, MA, Dokumentum, Munka) kétségtelenül a modernista és l'art pour l'art művészeti elveket meghaladni igyekvő fiatal írók és képzőművészek legfontosabb, mi több: sok esetben egyetlen fórumát jelentették Magyarországon. Kassák számára a művészeti és a politikai-szociális mondanivaló egész életében szoros egységet képezett. Művészetszemléletének, politikai nézeteinek forrásvidékét részben szociális közegében, a századforduló fővárosi munkásosztályának szocialista elkötelezettségében, részben pedig első nyugat-európai útjában találjuk meg. Kassák, Ady Endre Párizs-költeményeitől inspirálva, 1909-ben gyalogszerrel jutott el a művészetek vágyott fővárosába. Az út során nem csupán élmények sokaságával gazdagodott, de visszafordíthatatlanul elindult a költővé válás útján is. Ahogyan 1922-ben megjelent, az utazását dadaista formai köntösbe bújtatva bemutató, önéletrajzi ihletésű poémájában, A ló meghal a madarak kirepülnekben olvashatjuk: Budapestről „KASIKÁM”-ként indult, és az út során vált a jól ismert költővé, „KASSÁK LAJOS”-sá.

ADY PÁRIZSA

„Megállok lihegve: Páris, Páris,
Ember-sűrűs, gígászi vadon...”

(Ady Endre: Páris, az én Bakonyom, 1906)

Ady Endre, a magyar modernizmus legnagyobb hatású költője Párizs-élményének hatására írta meg azon verseit, amelyek 1906-ban az Új Versek című kötetben jelentek meg. Az Új Versek a magyar modernizmus egyik legfontosabb, legnagyobb hatású kötete volt: szinte az egész fiatal költőgeneráció hatása alá került. Ady számára az első párizsi utazás okát azonban elsődlegesen nem a művészi kibontakozás lehetősége, hanem magánélete szolgáltatta: szerelme, Brüll Adél – alias Léda – után utazott Párizsba, 1904 elején. „Ez az időszak számára az ámulások szakadatlan láncolata lehetett – írja Ady Lajos – februárban, tehát saison haute idején ámul el először Párizs csodáin, Ciceronéja egy szép, elegáns mondaine, de aki egyszersmind csupa értelem, okosság, ízlés s végül és mindenképp felett: szerelmes asszony is! Volt oka rá, hogy még évek múltán is emlegesse: Párizst kellemesebb formában aligha ismerte meg valaki.”² Ady számára Párizs közvetlen megálló volt a vidékies Nagyváradról, a nagyváros számára így egyet jelentett a francia fővárossal. Budapestet soha nem szerette, csak ritkán fordult meg ott, akkor is csak átutazóban. 1904 és 1911 között Ady hétszer járt a francia fővárosban és verseivel megalapozta a modern magyar irodalom Párizs-kultuszát.

1. André Kertész: Ady versének kézirata egy párizsi presszó asztalán (A Párizsban járt az ősz című vers kézirata), 1932. Magyar Fotográfiai Múzeum, Kecskemét
2. Székely Aladár: Ady Endre portréja, 1908.
3. Székely Aladár: Ady Endre és Léda (Brüll Adél) portréja, 1908.

Ady azonban a francia fővárosban is mégis „vidéki” maradt. Ahogyan azt Bölöni György megfogalmazta, Adyt sem az irodalmi szalonok és értelmiségi klubok, sem a nagyváros forgataga nem érdekelte annyira, mint a hétköznapi emberek: „ezért üldögélt el órákig kocsmái asztaloknál különben jelentéktelen emberekkel, akikben felfedezett valami eredetiséget.”³ Ady Párizsból a Budapesti Napló számára küldött rendszeresen beszámolókat, publicisztikája pedig lírájához hasonló lelkesedést váltott ki Budapesten. Ady fogalmazta meg, Párizsból nézve, hogy Magyarország a Kelet és Nyugat közt hánykolódó „komp-ország”, amelynek egyetlen lehetősége a kulturális felemelkedésre az, ha minél közelebb igyekszik kerülni az áhított Nyugathoz – ez esetben a francia főváros kultúrájához.⁴ Ez az elképzelés jelentős hatással volt a magyar avantgárd művészek Párizs-képére is. Párizs elementáris erővel hatott Adyra, aki első impresszióit lelkes publicisztikákban örökítette meg: „Barangolok utcáidon, csodálatos, nagy és szent város, kit csókos vágyakkal akarok néhány mámoros hét óta megközelíteni. Barangolok és azt akarom, hogy az enyém légy. Nem tud szeretni, nem érthet, nem érezhet a te nagyszerűségben senki más, csak én. Én, én, aki ma is csak három kis rézpenz árán, a dőcögő omnibuszon, fönt az imperiálon, durva mesterlegények között szerelmes, izzó verset gyöngyöztem ki a lelkemből Hozzád, akit nagy vágyakozások után nemrégiben láthattalak meg. Ott fönt az imperiálon úgy éreztem, hogy tőled messze meghalnék immár. Arcodat, a büszkét, a célerát és igézőt látnom kell most már mindig. Amíg csak nagyon el nem fáradok. Amíg csak egészen el nem fáradok. Óh Párizs, Te vagy az én lelkemnek szerelmes nyugtalansága és én benned érzem az életet, a bolondot, a haszontalant, a szomorút, a szépet. És miért élnék, ha más volna én körülöttem a minden? Te kellesz, csak Te, óh bolond, óh szép, óh fájdalmas!...”⁵

KASSÁK CSAVARGÁSA

Kassák Lajos a századfordulón vidékről Budapestre költözött vasmunkásként ismerkedett meg a baloldali eszmékkel, majd rövidesen a szervezett munkásmozgalomhoz is csatlakozott. Költészettel 1908-ban, a Holnap antológia, Ady Endre Új Versei és a Népszava szocialista költőfejedelme, Csizmadia Sándor hatására kezdett próbálkozni: akkor még kevés sikerrel. Kassák úgy érezte, hogy a költői siker egyetlen lehetséges útja az, ha eljut Párizsba. A döntő pillanatra az 1950-es években írt Izmusok történetében emlékezett vissza: „egy este, minden különösebb előzmény, meggondolás nélkül, Gödrös nevű barátommal elhatároztuk, hogy másnap nekivágunk a világnak. Így történt. Pénz és idegen nyelvek tudása nélkül elindultunk, [...] mentünk, mentünk, jóformán éjjel-nappal, mint a kutyák, minden elénk került dolgot megszagoltunk, s mint a koldusok, mindenhová befurakodtunk.”⁶ Kassák és Gödrös Lajos, a „félkrisztus faszobrász” Budapestről egészen Stuttgartig jutottak közösen. Az ifjú szocialisták teljesen átadták magukat a csavargó életformának és elhatározták, hogy az út alatt nem fognak dolgozni. Kassák későbbi feleségének, Simon Jolánnak foglalta össze néhány hónappal később addigi teljesítményét: „hogyan ez ideig miből tartottam fenn magam, és mi a további szándékom? Erre ugyan nagyon egyszerű a felelet: minden elébem kerülő jobbképű embert iparkodom állásához mérten megpumpolni, [...] még mindez ideig egy szalmaszál se tettem félre az útból amiért fizetés járt volna. Így tehát abból vagyok kénytelen élni vagy inkább tengődni, amit a dolgozó emberektől lehet kibeszélni. Több festő, szobrász és író ismerősöm van és ezek képezik a fizető osztály vastagabb rétegét.”⁷

A naphosszat tartó céltudatos gyaloglás kimerítő eseménytelenségének, Kassák számára legalábbis, a stuttgari szegényszálláson megismert Szittyá Emil (eredeti nevén Schenk Adolf) vetett véget.⁸ Szittyá tapasztalt világcsavargó, vagabund volt, aki – noha csak egy évvel volt idősebb Kassáktól – már fél Európát maga mögött tudta 1909 nyarán. Szittyá, aki Kassák szerint „olyan Vilde Oszkár féle elzüllött zseni” volt,⁹ megváltoztatta a fiatal költő útítvét. Kassák és Szittyá, Gödröst maguk mögött hagyva, Párizs helyett Brüsszel felé vették az irányt, ahol szocialista és anarchista gyűléseken vettek részt. A helyi hatóság egy alkalommal rajtuk ütött és több hétre börtönbe kerültek. „A börtön letelte után áttoloncoltak Poroszországba, ahol kihallgatás nélkül örökre kiiltottak – írta Kassák egy levelében az otthoniaknak – így aztán két ország között evickélődöm már 3 hét óta. Ma éjjel érkeztem vissza Brüsszelbe, és hajnalban utazom kerülőúton Párizs felé. E lapot is csak úgy reptibe írom egy Anarkista tanyán, éjjel 11 óra van.”¹⁰ A Brüsszeltől Párizsig tartó utat Kassák és Szittyá részben egy vonaton elrejtözve, részben pedig gyalogosan tette meg. Végül, több mint öt hónapos utat követően, Kassák 1909 októberében érkezett meg a látni vágyott francia fővárosba.

Kassák nyugat-európai csavargásának részletezése azért fontos, mert saját narratívája alapján Párizsba érve nem azt találta, amire Ady versei alapján számított. Amikor Kassák 1914 novemberében, az Új Nemzedék című folyóiratban megírta a csavargásainak tanulságait összegző első írását Egy csavargó notesz-könyvéből címmel, éppen erre a negatív Párizs-képre helyezte a hangsúlyt: „néhány évvel ezelőtt, mikor az új magyar irodalom Párizs dicsőítését emelte minden egyéb mondanivalója fölé, nyolcvan fillérrel a zsebemben én is elindultam a modern Babilont látni. Kevés meggondolással, csupán az általános láz hatása alatt gyalogszerrel indultam el Magyar-Németországon keresztül Franciaország szívébe, a magyar vágyak akkori netovábbjába. Sok fiatalos rajongást cepeltem a batyumban, de mire célba értem, mindezt elfogyasztotta a szegénységem és helyette a monumentális életszépségből Párizs sem adott semmit.”¹¹ Kassák percepciója Párizsról teljesen eltérő volt attól, amire indulásakor számított: szembesülnie kellett azzal a szociális különbségből adódó, áthidalhatatlan távolsággal, ami az ő Párizsát elválasztotta a „magyar úr” Adytól. Regényes önéletrajza alapján tudunk arról, hogy párizsi hetei során a legtöbb időt Szittyá Emil és a párizsi orosz emigráns anarchisták társaságában töltötte, a város megismerésére pedig csak kevés ideje maradt. Kevesebb mint két hónapot követően haza indult: „most ülök föl a hazafelé iparkodó vonatra, 9 óra este van kedden szerdán otthon is leszek már” – írta Simon Jolánnak december 11-én.¹²

- Rónai Dénes: Kassák Lajos portréja, 1915. PIM-Kassák Múzeum
- Gödrös Lajos portréja, 1910 k. PIM-Kassák Múzeum
- Szittyá Emil portréja, 1906. Földvári Zoltán gyűjteménye
- A bécsi Asyl, 1900 k.
- A stuttgarti Herberge zur Heimart, 1910 k. Landeskirchliches Archiv, Stuttgart
- A brüsszeli Maison du Peuple, 1910 k.
- Simon Jolán portréja, 1900 k. PIM-Kassák Múzeum

- Jelen tanulmány kapcsolódik a Petőfi Irodalmi Múzeum – Kassák Múzeum NKFI-K 120779 kutatási projektjéhez. Kassák Lajos 1909-es párizsi útjáról átfogóan lásd: Bodri Ferenc: „Az út, amin haladtunk, alámerült...” Töredékes nyomozati rekonstrukció. Kassák Lajos és csavargói Európa útjain – 1909. I-II. Új írás, 1988/9-10.
- Ady Lajos: Ady Endre. Budapest, Amicus, 1923, 98.
- Bölöni György: Az igazi Ady. Paris, Editions Atelier de Paris, 1934.
- Ady Endre: Ismeretlen Korvin-kódex margójára. Figyelő, 1905 (Ady Endre összes prózai műve, VII. kötet, 8. tétel).
- Ady Endre: Levél Párizsból. Szilágyi, 1904. március 3. (Ady Endre összes prózai műve, V. kötet, 1. tétel).
- Kassák Lajos: Az Izmusok története. Budapest, Magvető, 1972, 165-166.
- Kassák Lajos levele Simon Jolánnak Brüsszeltől Budapestre, 1909 [szeptember]. PIM-Kassák Múzeum, ltsz. KM-lev. 378.2.
- Szittyá Emilről lásd: Bodri Ferenc: Kalandorok se kíméljenek! (Szittyá Emilről). Literatura, 1980/2, 281-306; Gucsa Magdolna: Szittyá Emil – A határsértés mint életmodell. Helikon, 2017/1, 110-117; Rockenbauer Zoltán: Szittyá Emil és a képzőművészet. Enigma, 2017/90, 89-104.
- Kassák Lajos levele Simon Jolánnak Stuttgartból Újpestre, 1909 [július]. PIM-Kassák Múzeum, ltsz. KM-lev. 2031.2.
- Kassák Lajos levele Kiss Károlynak, Gentből Újpestre, 1909. október 3. PIM-Kassák Múzeum, ltsz. KM-lev. 383.1.
- Kassák Lajos: Egy csavargó notesz-könyvéből. Új Nemzedék, 1915. november 1., 8-9.
- Kassák Lajos levele Simon Jolánnak Párizsból Újpestre, 1909. december 11. PIM-Kassák Múzeum, ltsz. KM-lev. 378.5.

11. Rue Mouffetard, Párizs. Képeslap, 1900 k.

12. Hotel du Lion d'Or, Párizs. Képeslap, 1910 k.

Kassák hazautja sem volt kevésbé kalandos, mint fél évnyi európai csavargása. Már Brüsszelben is azt tervezte, hogy hazafelé nem gyalogszerrel, hanem vonattal utazik – de persze egy sokkal nagyobb kitérő lehetőségét is felvetette: „lehet, hogy ha Párisban tudok egész hazáig jegyet szerezni akkor még az idén hazakerülök. De ha ez nem fog sikerülni akkor Afrika felé szándékozom venni az utat, ami aztán évekre vagy tán életbe fog kerülni” – riogatta Simon Jolánt.¹³ A hazautat Kassák, Szittyá javaslatára, az Osztrák-Magyar Segítő Egyesülettel akarta megfinanszírozni, ami viszont – ezt Tábori Kornél riportjából tudjuk – nem iparkodott a szegény magyar fiatalok kisegítésében. „Sokszor botrányos, elkeserítő incidensek játszódnak le az osztrák-magyar segítő egyesületben, amelyet a két állam kormányai egyaránt támogatnak – foglalta össze Tábori 1911-ben. – A nyomorgó magyarok, akiknek haza kellene térni – főképp diákok, művészek – nagyon ritkán kapnak vasúti jegyet. – De előbb fizessen be huszonhat frankot – mondják a nagyvagyonú egyetben – vagy különben menjen gyalog haza.”¹⁴ Kassák végül hozzájutott a vonatjegyhez, önéletrajza szerint úgy, hogy ülősztrájkot hirdetett az egyesület irodájának küszöbén, így a hazautat nem gyalogszerrel kellett megtennie.

KASSÁK PÁRIZSA

„ő PÁRIS

PÁRIS

ady endre látott étéged meztelenül”

(Kassák Lajos, *A ló meghal a madarak kirepülnek*, 1922)

„Én láttam párist és nem láttam semmit” – olvassuk a franciaországi út sommás tanulságát *A ló meghal a madarak kirepülnekben*. De pontosan mit nem látott Kassák Párizsban? És mit látott? Milyen kiállításokat, műzeumokat látogatott meg? Milyen kiadványokat, folyóiratokat ismert meg? Kikkel találkozott? Meddig terjedt a tapasztalt útitárs, Szittyá ismeretségi köre 1909-ben? A fenti kérdések, teljes biztonsággal, megválaszolhatatlanok. Az ugyanakkor alátámasztható, hogy Kassák művészetének „igazi szülője és felszabadítója”, ahogy maga is fogalmazott, Párizs volt. Önéletrajzi regényéből tudjuk, hogy kalandos úton, de végül sikerült hosszabb időre szállást találniuk Párizsban Szittyával, a Pantheon mögötti Rue Mouffetard-on található Lion d'Or (Arany Oroszlán) kabaré feletti szállodában, a latin negyed kellős közepén. Ezt követően sokkal több lehetőségük nyílt arra, hogy a város kulturális életével megismerkedhessenek: „Szittyá is és én is lassan, hetek múltán belekóstoltunk Párizsba, jártuk a múzeumokat, a privát kiállításokat, és írtunk, mintha valami áradás öntötte volna el a bensőnket. Már költő voltam megválthatatlanul.”¹⁵

A vers konklúziójához hasonlóan szükséztlenül és minden konkrétum nélkül számolt be Kassák 1912 januárjában a *Független Magyarországnak*, élete első riportjában, párizsi útjáról: „hosszú ideig élt Páris fenekén, nyomorgott és fáradhatatlanul kereste fel a temetőket, képtárakat műkincseit. A Quartier-Latine mögött van egy menház, ott

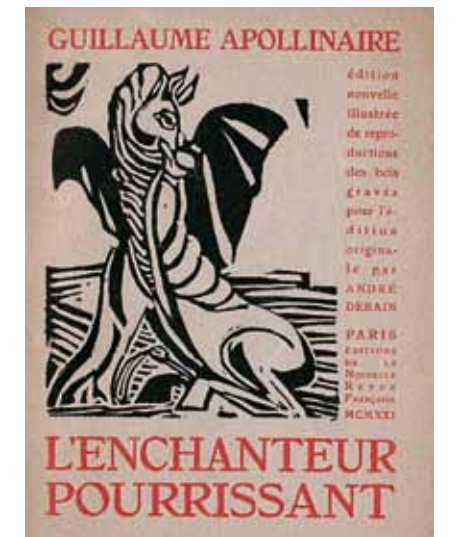
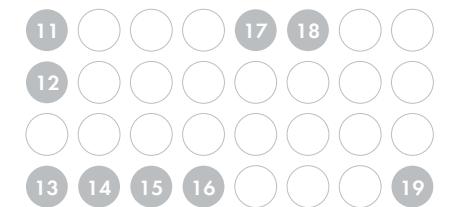

aludt éjszakánként, Páris apachai, csavargó koldusai között. Éjszakánként sokszor ébredt fel elfojtott beszédekre, amint a csavargók egy-egy betörés, vagy útonállás részleteit tervezték. Teljesen megismerte azt a bűnös, féktelen, vad életet, amely Páris éjszakáiban tombol s amely nem ritkán eredeti koldusi szépségektől gazdag. Ezekkel a mély impressziókkal indult tovább Párisból.”¹⁶

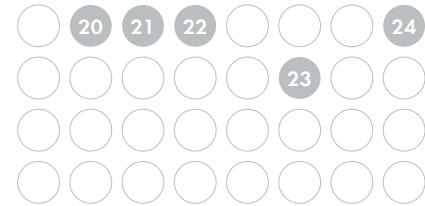
További adalékokra és konkrét nevekre csak Kassák késői, önértelmező írásaiban találunk. Az *Izmusok történetében* Kassák azt írta, hogy ekkor találkozott először Apollinaire, Picasso és Rousseau művészetével: „Apollinaire égis magasztalt verseihez nem tudtam hozzáférközni, de amit hallottam róluk, az is elég volt, hogy mélyen felzaklasson, hogy letérjek a járt utakra, s hogy mint vak elinduljak, mit tudom én, merre, hová. Hátat fordítottam a tegnapi magamnak valami ismeretlenért, amiben látatlanul is hittem. Picasso képeit egy műkereskedés külön szobájában (nem termében) láttam, Rousseau két képével pedig valami üzlethelyiség kirakatában találkoztam.”¹⁷ A kortárs francia festészet újító tendenciáival, az impresszionista művészetszemléletet meghaladó fauve-okkal és kubistákkal Kassák és Szittyá több helyszínen is szembesülhetett. Elvileg járhattak az 1909-es Salon d'Automne (Őszi Szalon) termeiben, ami egészen novemberig nyitva tartott. Kubista festményeket azonban a legnagyobb valószínűséggel Daniel-Henri Kahnweiler galériájában láttak, aki Braque és Picasso legfontosabb korai műveinek tulajdonosa, valamint újabb alkotásaik kiemelt kereskedője volt. (Kahnweiler galériájának elrendezésére még Kassák leírása is illik.) Kahnweiler 1909-ben adta ki Guillaume Apollinaire *L'Enchanteur pourrissant* (A rothadó varázsló) című művét André Derain illusztrációival: ez volt az avantgárd könyvművészet első nagyszabású és komplex vállalkozása.

Az intenzív művészeti élmények feltehetően attól a ponttól kísérték végig Kassák nyugati csavargását, amikor Stuttgartban találkozott Szittyával. A *vagabund* ekkor, az *Egy ember élete* tanúsága szerint, *A Krisztus-képek Európában* címmel tervezett könyvet írni. Kassák regényének rendszeresen visszatérő eleme, ahogy Szittyá a templomokban és képtárakban jegyzeteit készíti az egyes Krisztus-ábrázolásokról. Ezek mellett természetesen a nagyobb képtárakat is meglátogatták. Stuttgartban Kassákra a legnagyobb hatást Arnold Böcklin egyik festménye gyakorolta, a brüsszeli művészeti élmények közül pedig Antonie Wiertz, a hatalmas vásznakat festő romantikus belga művész brüsszeli múzeumának felkeresését mutatta be a leg részletesebben. A párizsi múzeumlátogatások között viszont Kassák önéletrajzában egyedül a Louvre azonosítható. Itt Kassákra az itáliai primitívek, Giotto és Cimabue művészete volt kiemelkedő hatással: „Az ő figuráik egyáltalában nem úgy néznek ki, mint a legszebb emberi alakok, az ő festményeik alig hasonlítanak az élet valamely egyéb reális dologához, és mégis a legszebb képek, amiket eddig láttam” – írta.¹⁸ A kortárs szobrászok közül Kassák kiemelte Meunier és Rodin művészetét: a legnagyobb hatást a Balzac-émlékmű gyakorolta rá.

13. Auguste Rodin: Balzac-émlékmű, 1892-1897. Edward Steichen fotográfója, 1911
14. Antoine Wiertz: A föld Gigásza, 1860. Musée Wiertz, Brüsszel
15. Pablo Picasso: Női fej, 1909. Art Institute of Chicago, Chicago
16. Georges Braque: Csendélet metronómmal, 1909. Metropolitan Museum of Art, New York
17. Henri Rousseau: Önarckép, 1890. Cseh Nemzeti Galéria, Prága
18. Henri Rousseau: Brummer József portréja, 1909. National Gallery, London
19. Guillaume Apollinaire: L'Enchanteur pourrissant, 1909. André Derain illusztrációival

13. Kassák Lajos levele Simon Jolánnak Brüsszelből Budapestre, 1909 [szeptember]. PIM-Kassák Múzeum, ltsz. KM-lev. 378.2.
14. Tábori Kornél: Páris magyarjai. Hogyan boldogulnak? Hogyan züllenek el? Schenk Ferenc könyvkereskedése, Budapest, [1911], 21-22.
15. Kassák Lajos: Egy ember élete. III. – Csavargások. XXI. közlemény. Nyugat, 1927/16.
16. Mélység és magasság (Egy fiatal íróról). *Független Magyarország*, 1912. január 14.
17. Kassák Lajos: *Az Izmusok története*. Budapest, Magvető, 1972, 166. Ugyanezeket a gondolatokat ismételte meg Kassák 1961-ben írt Önarckép – háttérrel című visszaemlékezésében is.
18. Kassák Lajos: Egy ember élete. III. – Csavargások. XXI. közlemény. Nyugat, 1927/16.

20. Zádory Oszkár (Finta Gergely) portréja. Finta Múzeum, Túrkeve

21. Blaise Cendrars portréja, 1907 k.

22. Les hommes nouveaux, Párizs, 1912 október. Szerkesztette Szittyá Emil

23. A Tett, Budapest, 1915 november. Szerkesztette Kassák Lajos

24. Blaise Cendrars és Sonia Delaunay: La Prose du Transsibérien et de la Petite Jehanne de France, 1913

A Kassák által kiemelt másik festő, a „vámos” Rousseau művészetét a francia főváros avantgárd festői éppen ekkoriban fedezték fel maguknak. A magyar szobrász és galériatulajdonos, Brummer József – aki többek között az afrikai törzsi szobrok kereskedőjeként vált ismertté Párizsban – éppen 1909-ben készítette el portróját Henri Rousseau-val. Lehetséges tehát, hogy Kassák Brummer galériájában találkozott Rousseau festményeivel. Persze az sem kizárt, hogy tényleg egy üzlet kirakatában látta az idős mester képeit. A híres anekdota szerint Picaso 1908 nyarán egy használtcikk-kereskedő kirakatában látta meg élete első Rousseau-festményét, amit aztán mint újrahaznosítható vásznat, öt frankért vásárolt meg. Lelkesedése egyre nőtt, így még az év decemberében bankettet adott Rousseau tiszteletére, ezzel bevezetve őt a fiatal avantgárd művészek körébe.

Kassák az Egy ember életében és a Cendrars-fordításaihoz írt bevezetőben is felidézte azt az estét, amelyet az általa kubistaként aposztrofált szobrásszal, Zádory Oszkárral (eredetileg Finta Gergely) töltött: „1909-ben pénz és helyi ismeretek nélkül kóborogtam Párizs boulevard-jain, [...] s ekkor egy kubista szobrásszal hozott össze a véletlen. Jól öltözött, víg kedélyű fiatal ember volt, s egy este, jobb dolga híján, meghívott vacsorára a Dôme-ba. [...] Örök emlékezetemben marad, hogy ezen az estén ettem először osztrigát, s hallottam először Blaise Cendrars-ról, a még nem híres, de máris hírhedtnak mondható fiatal költőről. [...] A szobrászból ömlöttek a szavak, amelyek csodálattal és dicsérettel voltak tele. Amit Cendrars-ról, az emberről és költőről mesélt, érdekfeszítőbb, lenyűgözőbb volt egy kalandregény olvasásánál.”¹⁹ A szobrász Rodin tanítványa és ekkoriban a párizsi magyar művészkörök ismert tagja volt, így Blaise Cendrars mellett akár a kortárs művészeti események további érdekességeiről is beszélhetett Kassákéknak. Ezzel együtt fontos kiemelni, hogy Kassák 1909-ben feltehetően sem Apollinaire avantgárd költészetével, sem pedig az F. T. Marinetti által az év tavaszán elindított futurizmussal nem ismerkedett meg. Kassák 1909-es csavargása alatt végig verseket küldött Budapestre, amelyeknek egy része a Holnaposokat tárogató Független Magyarország napilapban jelentek meg. Egyetlen Párizs-témájú verse december 24-én jelent meg *Találkozás a vénséggel* címmel. A vers Kassák minden későbbi verseskötetéből kimaradt – talán nem is véletlenül. A szimbolista hangulat és a kötött versforma mind olyan jellegzetességek, amelyeket Kassák az 1910-es évek elejére már meghaladott és elítélt:

„Valahol a véres Szajna partján
Egy ködbe mártott őszi délután,
– Mikor a mérlegen Éva bűne nyer –
Piros vággyal asszonyról daloltam:
belém akadt egy nagyszakállú ember.

Hóna alatt könyveket cipelt.
Csontos markában sápadt lótszok.
Fehér haja kuszáltan lobog.
Arcán csapszékék gyásza fénylik
És így imbolyog a Toularina szőnyegén.
Hordja a szél a víg akordokat, –
Megáll – nem tetszik neki,
Nagy fejével bambán bólogat.”²⁰

A MAGYAR AVANTGÁRD SZÜLETÉSE

Összességében elmondható, hogy Kassák minden bizonnyal sokkal több mindent látott a nyugati csavargása során, mint amiről számot adott önéletrajzi regényében. Ezek azonban, ellentétben a későbbi visszaemlékezésekben hangsúlyozott avantgárd élményekkel, nagyrészt régi művészethez, vagy legfeljebb a korai modernizmus művészetéhez kapcsolódtak. Kassák számára ekkor a *Holnaposok*, kiemelten pedig Ady költészete volt a követendő példa, esztétikai értékei is sok szálon kötődtek a századforduló világához. Kassák tényleg látta Párizst és tényleg nem látott semmit belőle: megállapítása tökéletesen megállja a helyét 1920-1921-ből, avantgárd programjának kiteljesedése idejéből visszatekintve. Az ott töltött hónapok alatt nem ismerkedett meg a kortárs francia irodalom és képzőművészet vezető művészeivel és lírájában még hosszú időn át nem volt érzékelhető jelentős változás – a szabadvers formájával sem Apollinaire, hanem a 19. századi Walt Whitman lírájának hatására kezdett el kísérletezni. Az avantgárd élvonalát csak később, budapesti áttételeken keresztül ismerte meg az első világháború előtt, a futuristákat és az expresszionistákat 1913-as budapesti kiállításuk alkalmával.

Mindezen tanulságokat Kassák több mint egy évtizedes távlatból már könnyedén levonhatta: így érthetővé válik az is, hogy a vers tematikus hangsúlya nem a párizsi tartózkodásra, hanem sokkal inkább az oda vezető útra esik. A magyar avantgárd francia gyökerei azonban elvitathatatlanok. Kassák 1909-es párizsi útja során került először kapcsolatba Szittyá Emillel, aki az első világháború kitöréséig még többször megfordult Párizsban (és szerte Európában). Berlinben és Párizsban, 1911-1912-ben *Neue Menschen / Les hommes nouveaux* (Az új emberek) címmel szerkesztett folyóiratot a későbbi dadaista képzőművésszel és az absztrakt film úttörőjével, Hans Richterrel. Szittyá volt az, aki elsőként figyelte a La Ruche festőtanya nyomorában tengődő fiatal orosz festőre, Marc Chagallra, és kritikát jelentetett meg róla folyóiratában. Szintén Szittyá volt az, aki Blaise Cendrars korszakalkotó hosszúverseit kiadta. A *Húsvét New Yorkban* (1912) és *A transzsibériai expressz, és a franciaországi kis Johanna prózája* (1913) egyaránt a magyar vagabund gondozásában jelentek meg, utóbbi ráadásul Sonia Delaunay által illusztrált szimultanista luxuskiadásban. Szittyá 1915-ben Budapestre érkezett, ahol – Kassák bevallása szerint – elsőként hívta fel a figyelmét a nemzetközi avantgárd művészet legfrissebb fejleményeire, köztük az expreszionista folyóiratokra, amivel nagyban inspirálta az év novemberében alapított, *A Tett* című művészeti folyóiratát is.²¹ Érdemes azonban összevetni Szittyá és Kassák folyóiratait is. Mind a két szerkesztő nagy figyelmet fordított arra, hogy a lehető legszélesebb nemzetközi horizontot fedjék le, és mindketten igyekeztek a legfrissebb irodalmi és képzőművészeti tendenciákat bemutatni. Kassák *A Tett* első számának egyetlen nemzetközi közleményeként Apollinaire *Saint Merry muzsikusa* című versét közölte Raith Tivadar fordításában, amely egyértelmű állásfoglalás volt Ady – és ezen keresztül a teljes *Nyugat* – művészetével szemben.

SZEREDI MERSE PÁL

